

Recenzió

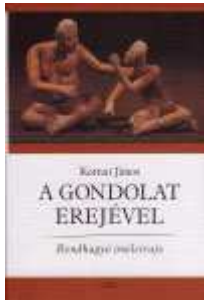
Jászai Tamás

<http://mindentudas.hu/magazin2/20051206kornai.html>

2005.december

Kornai János: A gondolat erejével. Rendhagyó önéletrajz

A Mindentudás Egyetemének előadója volt a világhírű közgazdászprofesszor, Kornai János, aki a közelmúltban tőle szokatlan műfajban jelentetett meg vaskos könyvet az Osiris Kiadónál. Önéletrajza, ahogy az igényes kiállítású kötet alcíme is jelzi, valóban rendhagyó: a megtett életút számtalan magánéleti történésének leltárszerű felsorolása helyett ezernyi mozaikkockából álló tarka képet kapunk a korról, a tudósról, s az őt körülvevő világról.

átalakulása

Előadás a Mindentudás
Egyetemén

Özép-
agy

Már maga a kísérlet is izgalmas. Hogyan lehet a múltból és a munkáról szóló szubjektív véleményeket úgy összekapcsolni, hogy a kutató évtizedeken át vasfegyelemmel követett szigorú elvei és a magánember megszámlálhatatlan külső tényezőtől befolyásolt pillanatnyi benyomásai egységes képpé álljanak össze? Miközben a szerző maga beszél személyes hangú előszavában zárkózott és szemérmes természetéről, amely nyilvánvalóan és szerencsés módon megakadályozza abban, hogy a 'nagy terv' szemszögéből kevésbé érdekes részinformációk özönét zúdítsa az olvasóra, bevallja, hogy a jelen kötet megjegyzései az objektív tudományos munkák szubjektív kiegészítéseiként olvasandók.

A kötet címe néhány szóval pontosan megfogalmazza azt a vezérlő elvet, amely **Kornai** pályáját végigkísérte - a megértés iránti vágyra gondolok. Megfigyelni, majd megérteni az egyén életének esetlegesnek tűnő történéseit abban segít majd, hogy akár évtizedekkel később és ezer mérföldekkel távol Magyarországtól érzékletes példatárral szolgáljon egy létező, majd megszűnő rendszerről olyan diákoknak és kollégáknak, akik legfeljebb könyvtárnyi szakirodalom elolvasása után juthatnának hasonlóan bennfentes hírekhez. A kutató **Kornai** számos megjelent kötetét tanulmányozók számára az önéletrajz a kulisszatitkokról szóló személyes hangú beszámoló. Akik az önéletrajzíró **Kornait** ismerik meg először, azok sem csalódnak, hiszen a szerző saját művét a memoár és esszesorozat között helyezi el, így tárva igazán szélesre a kaput az érdeklődők előtt.

"Nem vagyok Marcel Proust vagy Esterházy Péter." Ezzel a tárgyilagos, mégsem rideg, inkább megmosolyogtató mondattal indul a közel nyolc évtized történéseit feldolgozó kötet. A gyermekkor boldog, majd hányattatásokkal teli éveit néhány olyan családi történettel jellemzi a szerző, amelyek jóval többet árulnak el az ő és

hozzátartozói mentalitásáról, mintha egy történész precizitásával készült karképet olvasnánk. A nyilas megszállás napján például a apja azért nem bújik el, mert a parancs az parancs, azt megtagadni képtelenség. A sors és alighanem a kor fintora, hogy a maga korában neves ügyvédként működő apa, **dr. Kornhauser Pál** a német hatalom áldozata lett, miközben évtizedeken át keményen dolgozott a magyar-német kapcsolatok elmélyítésén...

A már említett tárgyilagos hang ne riasszon el senkit az olvasástól: bár a háttérben pontosan, a történelemkönyvekben is felemlgetett "fontos dátumok" mentén kirajzolódik a kor, a főszereplő itt mégis és mindvégig **Kornai János**. Ahogy *akkori* énje látta a világot, s ahogy *mai* énje visszaemlékszik, s megpróbálja *agondolat erejével* átfogni és megfejteni azt a szeletét a világnak, amelyet maga látott. Ezért aztán lefegyverző őszinteséggel beszél saját zsidóságáról, kommunista meggyőződéséről (a maga megalkotta, a szocialista rendszer iránti elkötelezettséget "mérő" ötfokozatú skálán önmagát az utolsó, ötödik, a "pártkatona" kategóriájába sorolja), de hallatlanul izgalmasak a két identitás és "vallás" közötti vergődését bemutató részek is (hiszen a rezsimbe vetett mélységes meggyőződés, ne féljünk kimondani, hit nélkül aligha maradhatott volna fent évtizedeken keresztül a szocializmus). Később az emigrációról, a politikával és politikusokkal foglalkozó epizódok hasonlóan fontos gondolatok hordozói lesznek. És eközben hiányzik a mára sokaktól hallott, így megszokott mentegetőzés és magyarázkodás is (a második fejezet címe bulvárra szakosodott kultúránkban akár címlapsztori címe is lehetne: Hogyan lettem kommunista?). **Kornai** mindvégig vállalja egykori énjét, és nem fél szembesíteni azt mai gondolkodásával. A könyv írása bizonyos értelemben terápia - szívének tán legkedvesebb eszközével, a megértéssel igyekszik feltárni hajdani motivációit, s így kissé elidegenítve, eltávolítva látja-láttatja önmagát az események tükrében.

A könyv erénye, hogy nem ragad meg a múlt egy, az olvasók jórésze számára - pusztán életkoruk folytán - feltételezhetően ismeretlen részleténél, hiszen a szerző folyamatosan és kíméletlenül szembesíti egykori tapasztalatait a ma általa érzékelt tendenciákkal: legyen szó politikusokról, gazdaságról, reformokról vagy akár költségvetési kérdésekről. Ezekben a kitérőkben (mivel ezek a különösen fontos részletek legtöbbször szerényen lap alji jegyzetbe kívánkoznak) sem kioktató vagy feddő hangon szólal meg: hol rezignáltan, hol csupán a tényeket elősorolva beszél. Ki-ki saját szája íze szerint aztán levonhatja a szükséges következtetéseit (a mű ezért aztán "tankönyv" is: szerzője saját példáján mutatja be, melyek a kutatás döntő lépései).

Már első fontos munkája (A gazdasági vezetés túlzott központosítása) kapcsán megjegyzi, ami a későbbi korszakos alkotásokra (A hiány, A szocialista rendszer) is igaz lesz majd: elkötelezett tudományt akart művelni, eltörölve és visszautasítva az elefántcsonttoronyba zárkózó, kutatási témájával csupán szakkönyvekből megismertető szobatudós ma is népszerű képzetét. Választott témája ebben a lehető legnagyobb segítséget nyújtja. A bevallott, olykor öniróniával felemlgetett sokoldalúság, ami egész pályáján jellemezte **Kornai Jánost**, úgy tűnik, mégis

egyetlen központi magból táplálkozott. Leegyszerűsítőnek tűnhet a meghatározás, az olvasóban mégis ez a téma körvonalazódik: "Mi a baj a szocializmussal?" Legyen szó szigorú és sokunk szemében értelmezhetetlen matematikai modellekről vagy személyesen átélt élmények elősorolásáról, a centrumban mindig ez a kérdés áll.

Amikor nyugaton kezd publikálni, majd hamarosan tanítani, sokan ezért tekintenek rá csodabogárként: ritkaságszámba ment, hogy olyasvalaki beszéljen a kommunizmusról, aki maga is ott él, sőt egy ideig a rendszer apró csavarjaként működött. A kommunizmussal szembeni bizalomvesztés így alkotó erőként kezd működni, mivel megteremtődik a rá- és kitekintéshez szükséges távolság. Meg persze az élettörténetet átszövő emberi kapcsolatok is katalizátorként hatnak. Ahogy az 1956 utáni időszakról megjegyzi egy helyen: "Barátok nélkül elviselhetetlen lett volna diktatúrában élni." S hogy a két dolog - a tudós és a magánember - élete szétválaszthatatlanul összefonódik egymással, jól mutatja feleségének esete, akivel a matematikai tervezés kidolgozása kapcsán kerül közelebbi kapcsolatba.

"Korszerűtlen" ember képe körvonalazódik a lapokról. **Kornai János** csökönyös ragaszkodása a tudományhoz, merev és határozott elzárkózása a mindenkori politikai kurzusoktól, az elmélet és a gyakorlat összeegyeztethetőségéért vívott kitarító küzdelme egytől egyig kiemelkedő egyéniséggé avatják. Legalábbis különösnek tűnhet, hogy saját, az utókor, vagy ami számára fontosabb: az önmaga által gyengébbnek ítélt munkáinak legkíméletlenebb kritikusa, ugyanakkor nem fél visszautasítani a nemtelen vádakot, és sorra nevesíti a személyeskedő, politikai vagy más célokból fogant támadások szerzőit. Tisztában van vállalkozása súlyával és jelentőségével: saját nemzedékének tanúvallomása elengedhetetlen fontosságú az utókor számára, amely csak ilyen beszámolók révén értheti meg, hogyan működött a világ a 20. században.

A tudományos világ egyik legfontosabb címét, a harvardi professzúrát két évtizeden át viselő **Kornai János** a nyugati világról, Amerikáról sem fest idealizált képet. Az amerikai Cambridge-ből való hazaköltözésről szóló fejezet végén jegyzi meg Magyarországról: "Még ami rossz, az is ismerősen, otthonosan rossz. Kiigazodom rajta." S az egész életét a gondolkodás és kutatás jegyében eltöltött tudós hogyan másként zárhatná kötetét? "Ideje befejezni. Vár a többi munka."

(Kornai János: A gondolat erejével: Rendhagyó önéletrajz. Bp., Osiris, 2005. 426 oldal, 3980,-Ft)